

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

© 2014 МИКИТАСЬ В. В.

УДК 338.2

Микитась В. В. Інституційні засади формування ефективної економічної політики держави

У статті розглянуті основні аспекти інституційної теорії, вплив інститутів на функціонування економіки держави. Складні соціально-економічні процеси, які відбувалися в Україні, поставили ряд практичних завдань щодо економічного розвитку країни, і саме: формування ефективної економічної політики держави повинно вирішити дані проблеми. У роботі показано, що при формуванні економічної політики держави важливе місце займає побудова ефективної системи інститутів, яка має базуватися на створенні «своїх», етнічних інститутів, які мають поєднувати в собі досвід минулих поколінь та наукові засади майбутнього розвитку. Важливою умовою формування ефективної економічної політики держави є створення сильної системи інститутів, яка б сприяла економічному розвитку країни. Автор вважає, що для формування ефективної економічної політики держави необхідною умовою є поєднання засад інституційної теорії з принципами кейнсіанства.

Ключові слова: економічна політика держави, інститути, система інститутів, формальні та неформальні інститути.

Табл.: 2. Бібл.: 11.

Микитась Вікторія Володимирівна – аспірантка, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: victory_m85@mail.ru

УДК 338.2

UDC 338.2

Микитась В. В. Институциональные основы формирования эффективной государственной политики

В статье рассмотрены основные аспекты институциональной теории, влияние институтов на функционирование экономики государства. Сложные социально-экономические процессы, которые происходили в Украине, поставили ряд практических задач относительно экономического развития страны и именно: формирование эффективной экономической политики государства должно решить данные проблемы. В работе показано, что при формировании экономической политики государства важное место занимает построение эффективной системы институтов, которая должна базироваться на создании «своих», этнических институтов, объединяющих в себе опыт прошлых поколений и научные основы будущего развития. Важным условием формирования эффективной экономической политики государства является создание сильной системы институтов, которая бы способствовала экономическому развитию страны. Автор считает, что для формирования эффективной экономической политики государства необходимым условием является сочетание принципов институциональной теории с принципами кейнсианства.

Ключевые слова: экономическая политика государства, институты, система институтов, формальные и неформальные институты.

Табл.: 2. Библ.: 11.

Микитась Виктория Владимировна – аспірантка, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: victory_m85@mail.ru

Mykytas Viktoriia V. Institutional Grounds of Formation of Efficient State Policy

The article considers main aspects of the institutional theory, influence of institutes upon state economy functioning. Complex socio-economic processes that took place in Ukraine set a number of practical tasks regarding economic development of the country, namely: formation of an efficient economic policy of the state should solve these problems. The article shows that an important place in the process of formation of the state economic policy is taken by building an efficient system of institutes, which should be based on establishment of "own" ethnic institutes that combine experience of previous generations and scientific grounds of future development. An important condition of formation of an efficient economic policy of the state is establishment of a strong system of institutes, which would facilitate economic development of the country. The author believes that combination of principles of the institutional theory with Keynesianism principles is a necessary condition for formation of the efficient state economic policy.

Key words: state economic policy, institutes, system of institutes, formal and informal institutes.

Tabl.: 2. Bibl.: 11.

Mykytas Viktoriia V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory and economic management methods, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: victory_m85@mail.ru

Формування та розвиток інститутів в Україні носить складний характер, адже в суспільстві (економіці) продовжують функціонувати інститути, успадковані від колишньої централізовано-планової економіки та з'являються нові, характерні для ринкової економіки. Зазначені інститути різні за своєю природою та відрізняються механізмами функціонування, тому їх побудова у систему та одночасне функціонування – складне завдання, вирішення якого повинно привести до ефективного функціонування економіки та визначення чіткого курсу економічної політики держави.

Перехідні процеси, що відбулися та продовжують відбуватися в Україні, вимагають інституційної трансформації: створення нових правил, організацій, економічних суб'єктів тощо. І в цьому процесі будівництва ефективних інститутів і полягає інституційна складова економічної по-

літики, адже економічне зростання і збільшення добробуту населення неможливі без створення ефективної інституційної структури економіки.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності та важливості інституційної складової при формуванні економічної політики держави.

Складний процес соціально-економічних перетворень українського суспільства вимагає пошуку подальшого наукового обґрунтування розвитку країни та дій з боку держави. Як зазначає ряд авторів (А. М. Колот, В. Новицький), вирішенню складних питань під час економічних перетворень сприяє саме інституціональна економічна теорія, оскільки саме вона може дати обґрунтування шляхів встановлення суспільних інститутів, що впливають на економічний розвиток країни.

У трансформаційних системах відбувається пошук теоретичних концепцій, які б відповідали як вимогам ринкової системи, так і поєднували минулий досвід з принципами трансформаційних процесів. На думку багатьох дослідників, у вирішенні цієї проблеми на перше місце виходять досягнення інституційної теорії, яка направлена на пошук шляхів формування ефективних ринкових інститутів, які б сприяли формуванню ефективної економічної політики держави.

Осмисленню теоретичних і методологічних аспектів інституційної складової державної політики надавали увагу багато вітчизняних вчених, таких як С. Біла, А. Лисяк, А. Гриценко, О. Яременко, А. Чухно та інші. Але разом з тим усе ще цікавим для досліджень залишається питання, пов'язані з формуванням і розбудовою інституту ефективної економічної політики держави. Аналіз державної економічної політики свідчить, що проблеми, які виникають у даній сфері, пов'язані з невизначеністю в системі інститутів суспільства та потребують якісної розробки даної проблеми шляхом укріплення та ефективного формування державних інститутів.

Проблема формування інститутів економічної політики, особливо в трансформаційній період, досить важлива, саме від конкретних інститутів, їх поведінки залежить ефективність реалізації державної економічної політики. Саме в перехідних економіках у процесі інституційних змін виникає проблема інституційного вибору. Головна проблема перехідних економік полягає в тому, що все суспільство, усі його системи знаходяться в стані невизначеності. Перш за все, особливими інституційні зміни робить той факт, що вони відбуваються в умовах нестійкості не тільки інституційної, але і всієї суспільної системи. В економічній літературі існує класифікація чинників, які обумовлюють невизначеність інституційного вибору (табл. 1).

Інституціоналісти досить критично ставляться до державного впливу на ринок – втручання держави знижує ефективність ринкових механізмів. Але держава, як інститут, повинна бути сильною, ефективною, щоб визначити суспільству стратегію розвитку, встановити «правила гри» та чітко контролювати їх виконання.

У сучасній економічній літературі інститути визначено як «правила гри у суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми (формальні правила), неформальні норми, а також систему заходів (механізмів), що забезпечують виконання правил і норм» [7].

Поняття «інститут» змінювалось разом з розвитком інституційної теорії. Так, старий інституціоналізм, який наслідує точку зору Т. Веблена, більш уваги приділяє соціально-психологічним проблемам особи в ринковій економіці. Т. Веблен називав інститутами звички та стереотипи мислення, поведінки, які є притаманними більшості членів суспільства. Таким чином, у розрізі даного теоретичного напрямку до інститутів належать стереотипи світогляду, поведінки, повнота та неповнота інформації, інші аспекти, які пов'язані із соціально-психологічною складовою [1].

Більш розгорнуте визначення поняття «інститут» міститься в роботах представників нового інституціоналізму. «Інститут – вважає Д. Норт, – це «правила гри» в суспільстві, або, висловлюючись формальніше, створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємини між людьми. Інститути впливають на функціонування економічних систем. Тривалі відмінності у функціонуванні економічних систем формуються під дуже глибоким впливом розвитку інститутів» [10].

Таблиця 1

Чинники, що обумовлюють невизначеність інституційного вибору [5, с. 34]

Зовнішнє середовище	Стан економіки країни, ступінь її інтегрованості у світову економіку і міжнародні економічні інститути; обсяг інституційних інвестицій; характер інституційних бар'єрів; механізм появи інституційних інновацій; характер політичної системи; співвідношення політичних партій і сил
Внутрішнє середовище	Вплив груп спеціальних інтересів; ступінь впливу інституційних інноваторів; зміни в поведінці індивідів; ступінь активності організацій та їх здатність відстоювати свої інтереси; порядок зміни інститутів, що діє; активи та інструменти лідерів; стратегії учасників інституційних змін; ступінь відповідності нового інституту соціально-культурному середовищу; кількість учасників, зацікавлених в інституційних змінах
Мотивація суб'єктів інституційних змін	Очікування вигоди (зростаюча віддача в процесі граничних інституційних змін); цінність (значущість) створюваних інститутів з погляду їх відповідності економічним інтересам; очікувані витрати, направлені на зміну інституційних норм; витрати на моніторинг і впровадження нових інститутів; легітимність впроваджуваних норм
Інформованість про альтернативи	Доступність інформації про наявні альтернативні норми і правила; інформація про переваги впроваджуваних інститутів; рівень моніторингу про результати впровадження нового інституту; ступінь конфліктності в процесі впровадження нового інституту; рівень адаптації нової норми до інституційного середовища, що діє

Таким чином, для інституціоналістів важливим є створення інституційного механізму, який має забезпечувати реалізацію принципів індивідуальної свободи та приватної власності, стимулювання конкуренції шляхом встановлення жорстких правових рамок для монополізації економіки та нецивілізованих методів конкуренції.

Важливими досягненнями інституціоналізму, який сприяє формуванню ефективної економічної політики, є: аналіз опортуністичної поведінки суб'єктів, визначення великої кількості контрактних форм і типових ділових організацій, дослідження впливу правових режимів на систему економічних стимулів, структуризація прав власності, вивчення взаємодії організаційних структур з інституційною середою, відкриття принципово нового типу витрат – транзакційних [3; 8].

Отже, інститути створюють структуру стимулів суспільства, допомагають економити ресурси в ситуації вибору, забезпечують передбачуваність результатів проведених дій та несуть в економічну діяльність стійкість.

У механізмах еволюції соціальних систем інститути виступають тією структурною одиницею, яка «володіє стійкістю в часі, передається від одних економічних суб'єктів іншим і разом з тим здатна до змін» [9, с. 49]. Тобто, інститути несуть в собі інформацію про минуле, але, разом з цим, цей досвід сприяє розвитку майбутнього, враховуючи етнічні, національні та культурні особливості країни.

Перш за все, будь-який інститут повинен нести в собі ціннісну або абсолютну ідею, свою суспільну місію. Так, у концепції держави Гегеля механізм, за допомогою якого держава функціонує як ідеальна інституційна структура, включає три елементи:

- 1) зафіксоване звичаєм завдання або функцію інституту держави;
- 2) ухвалення і підтримку цього інституту з боку свідомих, активних та інформованих громадян;
- 3) зовнішнє символічне представлення цього інституту в особі політичного органу, роль яких полягає в координації індивідуальних дій у відповідних сферах, а значить і в забезпеченні стійкості відповідного інституту [2].

Місія сучасного інституту повинна відображати його здібність до саморозвитку, саме ідея (місія) інститутів забезпечує їх тривале існування. Але сама по собі місія інституту існувати не може, тому вона повинна мати символічне закріплення: правила і норми функціонування інституту, канали трансляції інформації про основну місію інституту. Завдяки цим компонентам формуються ефективні інститути, які і сприяють позитивним наслідкам формування та реалізації економічної політики держави.

Інститут держави – один з найдавніших соціально-економічних інститутів, який починає своє формування з першого об'єднання людей у групи та поступово набуває розвитку з розвитком та ускладненням відношень у суспільстві. На кожному історичному етапі розвитку цивілізації та в кожній окремій державі він приймає визначену форму залежно від особливостей її розвитку. У кожній країні формування інституту держави проходило по-різному: у деяких країнах держава – це інститут зі стійкими властивостями та характеристиками, у інших – він тільки починає своє формування. Слід зазначити, що держава, з одного боку, – це досить самостійний інститут, але, з іншого боку, він дуже залежний: залежить від історичного періоду, моделі суспільства, економіки. Разом з тим – це

один з «найсильніших» інститутів, від його функціонування залежить, яким буде розвиток країни, її позиція на світовій арені. Створення надійного інституту держави з чітко притаманними йому властивостями – запорука успішного розвитку країни [5].

Держава відіграє велику роль як орган, що примирює інтереси сторін транзакцій, і як сила, що змушує виконувати забор'язання, які взяли на себе учасники транзакцій.

Численні дослідження інституціоналістів дозволили сформулювати широкую концепцію інститутів та інституційного розвитку, яка полягає в тому, що виступаючи «правилами гри» (саме таке визначення терміна «інститут» дав Д. Норт), інститути створюють систему стимулів, спрямовуючи діяльність людей за визначеним напрямком. Тим самим вони знижують невизначеність у суспільстві.

До складу інститутів Д. Норт відносить три головних складові: неформальні обмеження (традиції, звичаї); формальні правила (конституція, закони); механізми примушення, які забезпечують дотримання правил (суди, міліція, силові органи) [10].

Неформальні інститути складаються спонтанно, без свідомого задуму, як результат взаємодії великої кількості людей, які переслідують власні інтереси.

Формальні інститути та механізми їх захисту встановлюються свідомо, а саме – державою. Формальним правилам притаманний різкий перелом (у періоді революцій), неформальні ж змінюються поступово. Таким чином, неформальні інститути мають кумулятивну (залежність від попереднього шляху розвитку) та еволюційну (поступова та повільна зміна) характеристики. Тому при кожних змінах формальних інститутів слід враховувати вплив неформальних, адже їх зміна потребує часу та звикання до нових умов.

Залежно від походження інститути поділяють на *природні* та *штучні*. *Природні* інститут вважається, якщо його формування не передувало конкретний план розвитку.

Загальною характеристикою природних і штучних інститутів є їх функціональність. Інститут є функціональним, якщо він сприяє досягненню поставленої мети.

З розвитком суспільства все більшою стає частка штучних інститутів, особливо цей процес активізується у період великих суспільних перетворень. Тому для країн з перехідною економікою найбільш актуальним є дослідження неформальних інститутів.

При цьому якість інститутів та економічне зростання можуть взаємодіяти неоднозначно. З одного боку, ефективні інститути позитивно впливають на економічне зростання через мінімізацію ризиків невизначеності, зниження інформаційної асиметрії та підвищення макроекономічної стабільності. Але, з іншого боку, недостатнє економічне зростання може стимулювати пошук ренти державними діячами (у вигляді корупції) і тим самим призводити до виникнення інституційних пасток чи підвищення витрат інституційної трансформації [4; 5; 8].

Якість державних інститутів може впливати на економічну динаміку не тільки у довгостроковому (як фактор довгострокової конкурентоспроможності національної економіки), але і в короткостроковому плані (як показник ризиків втрат інвестицій в умовах економічної кризи). Таким чином, у період кризи у країнах з найменш розвинутими інститутами спостерігається більш глибоке падіння ВВП чи більш різке гальмування економічного зростання.

Що стосується української культурної ментальності, то їй властиві такі риси, як недовіра до політичних інститутів, які відображають практичну реалізацію державних інститутів (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень довіри до політичних інститутів, розрахований на основі середніх оцінок за десятибальною шкалою (2010 р.) у пострадянських країнах [6]

	Україна	Молдова	Білорусь	Росія
Президент	4,77	2,98	6,43	6,51
Уряд	4,33	3,28	6,03	5,81
Парламент	3,79	3,16	5,90	5,06
Політичні партії	3,14	3,08	4,39	3,81

Слід пам'ятати, що при розробці та формуванні системи інститутів механічне копіювання позитивного досвіду інших країн майже ніколи не було успішним. Це пов'язано з тим, що копіюються конкретні успішні інститути, які носять ефективний характер в одній ситуації та мають зовсім непередбачувані наслідки за інших умов. Потрібні проектування нових інститутів, які виконують ті самі функції, але сумісні з особливостями національного соціального та культурного капіталу, носіями яких виступають саме неформальні інститути.

Таким чином, необхідною умовою якісного економічного розвитку країни є вироблення специфічної національної моделі економічної політики, яка має враховувати особливості неформальних правил (національні цінності) конкретної держави. Тому для формування ефективної економічної політики в державі слід створювати власну систему інститутів, яка б базувалася на особливостях соціального та культурного капіталу.

Якість та силу інститутів виміряти дуже складно, адже це фактори, які, по-перше, безпосередньо спостерігати неможливо, а по-друге, вони якісні, а не кількісні. За даними Світового економічного форуму (*World Economic Forum*), які збираються щорічно шляхом опитування експертів у майже 148 країнах світу, було виведено індекс конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index*), який базується на 19 питаннях про якість державних інститутів.

Згідно з даними Світового економічного форуму за 2013 – 2014 рр. Україна посідає 84 місце зі 148 країн та має майже найгірший розвиток інститутів. Слід зазначити, що це, перш за все, якісна оцінка. Багата кількість існуючих інститутів не є ефективними, а навпаки, створюють перешкоди для розвитку дієвих, ефективних інститутів, які б відображали потреби економічного розвитку [11].

На наш погляд, у сучасних умовах дуже важливим є поєднання засад інституційної економічної теорії та принципів кейнсіанства. Сьогодні, як ніколи, економіка України потребує чітких і зважених дій з боку держави для підсилення ролі інститутів. Саме вплив з боку держави повинен «зберегти» ті інститути, які вже почали формуватися для покращення соціально-економічного становища країни. Наприклад, політичні інститути втрачають свої позиції, що призводить до нестабільного становища країни у світі та внутрішнім соціально-економічним коливанням. Дуже важливим стає інститут відповідальності та науковості.

Таким чином, на сьогодні необхідна розробка нової економічної парадигми – парадигми розвитку та її потужне запровадження у практику прийняття управлінських рішень. Необхідна нова методологічна основа проведення економічної політики по зміні напрямку розвитку – від системного спаду до формування та посилення позитивної динаміки. Замість фінансових ресурсів, яким надавалась головна роль у прийнятті макроекономічних рішень (як свого часу – трудовим ресурсам у період раннього капіталізму), необхідно проведення комплексу досліджень і розробка методологічних основ прийняття рішень та створення штучних інститутів, які б базувалися на пріоритетності інновацій та сприяли б їхньому розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, загострення та виникнення економічної кризи можна пов'язати зі слабкою інституційною системою України, що свідчить про неефективну економічну політику держави. Із зазначеного вище можна зробити висновок, що поєднання засад інституційної теорії та принципів кейнсіанства може стати теоретичною основою подолання кризових явищ. Проведення зваженої, науково обгрунтованої економічної політики, яка сприятиме створенню ефективних інститутів, і є шляхом подолання кризи. Тобто, можна сміливо зазначити, що формування ефективної економічної політики залежить від створення сильних інститутів, функціонування яких приведе до позитивних наслідків дій з боку держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
2. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
3. Гринберг Р. С. Индивидуум & Государство: экономическая дилемма / Р. С. Гринберг, А. Я. Рубинштейн. – М.: Весь мир, 2013. – 480 с.
4. Гриценко А. А. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / А. А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
5. Институциональні фактори стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем: монографія / В. П. Решетило, Г. В. Стадник, І. А. Островський та ін.; за заг. ред. В. П. Решетило; Харк. нац. академія міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2013. – 241 с.
6. Кузина І. І. Уровень доверия политическим институтам (по результатам исследований в Украине, России, Белоруссии и Молдове). Розділ 2, Соціологічні дослідження проблем сучасного суспільства / І. І. Кузина // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2010. Випуск 16. – С. 274 – 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ntpsa/2010_16/Kuzina.pdf
7. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л. В. Лисяк. – К.: ДНУ АФУ, 2009. – С. 350.
8. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України: монографія / Г. С. Лопушняк. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 372 с.
9. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории / А. Нестеренко // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 40 – 54.
10. Норт Д. Институції та інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 180 с.
11. Global Competitiveness Index 2013-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf